

De terugkeer van de ‘kinderlijke delinquent’?

Wisselende kindbeelden in een eeuw jeugdstrafrecht

*I. Weijers**

Criminaliteit en overlast van jongeren vormen een dankbaar onderwerp voor populisten. De opkomst van populistische partijen en stromingen gaat dan ook steevast gepaard met gedurfde bedenksels op dit gebied. Zo kondigde de kersverse Rotterdamse wethouder Joost Eerdmans in een persbericht van 27 oktober 2014 als een van zijn eerste beleidsvoornemens aan dat deze gemeente de uitvoering van Halt-sancities in eigen buurt zou gaan organiseren. Let wel, het gaat hier om kinderen die voor de eerste keer met de politie in aanraking komen. Naar aanleiding van te vroeg vuurwerk afsteken of pikken van een blikje frisdrank uit de buurtsuper moeten zij met lichtgevende oranje hesjes in hun eigen buurt aan het werk en te kijk worden gezet. In het licht van dergelijke onbekookte ideeën is ons jeugdstrafrecht een tamelijk consistent en redelijk doordacht geheel. Dit artikel schetst in vogelvlucht de ontwikkeling van het Nederlands jeugdstrafrecht. Het laat zien hoe het beeld van de minderjarige delinquent sinds de introductie van een apart jeugdstrafrecht in 1901 in ons land is geëvolueerd. Nadat vanaf de jaren dertig in toenemende mate rekening werd gehouden met de kinderlijkheid en kinderlijke ontwikkeling bij jonge delinquenten raken die noties eind twintigste eeuw meer op de achtergrond. Anno 2015 kunnen er echter tekenen worden gesignaleerd die lijken te wijzen op een terugkeer van deze noties in de benadering van jonge delinquenten.

* Prof. dr. Ido Weijers was als hoogleraar Jeugdrechtspleging verbonden aan het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen (Universiteit Utrecht). Sinds 2011 is hij als hoogleraar Jeugdbescherming verbonden aan de opleiding Pedagogiek van dezelfde universiteit (www.idoweijers.nl). Hij blogt op www.pedagogiek.nu.

Begin twintigste eeuw

De periode rond 1900 was uiterst verwarrend en tegelijk cruciaal voor de wetgeving met betrekking tot de Nederlandse jeugd. Aan de ene kant was ons land in de ban van de discussie over de verzuiling, nog heftiger dan nu, begin 21e eeuw, het geval lijkt met de plaats van de islam in de gesecculariseerde Nederlandse samenleving. Politiek, maatschappelijk en cultureel was ons land opgedeeld in grote blokken – protestants-christelijk, rooms-katholiek, sociaaldemocratisch en liberaal. Dat leidde op het terrein van het onderwijs tot voortdurende onenigheid, bekend geworden als ‘de schoolstrijd’, vanuit de ideologische tweestrijd tussen ‘de school aan de ouders’ of ‘de school aan de overheid’. Hoewel tegen het eind van de negentiende eeuw vrijwel alle kinderen regelmatig naar school gingen, zorgde deze ideologische verdeeldheid ervoor dat de stemming over de invoering van de leerplicht in de Tweede Kamer in maart 1900 maar net, met één stem verschil, in het voordeel van het wetsvoorstel uitviel.

Aan de andere kant kwam er echter een nieuwe geest over het land – die wel wordt geassocieerd met sociaal liberalisme – die het einde van de nachtwakersstaat inluidde. Er ontstond een nieuw elan, een geloof in de maakbaarheid van individu en maatschappij, zelfs als beide duidelijke tekenen van degeneratie vertoonden. Dat elan manifesteerde zich bij uitstek rond ‘de gevaarlijke jeugd’. In die geest moet de relatief vlotte totstandkoming van een apart strafrecht voor jeugdigen worden gezien. Dit is des te opmerkelijker aangezien ons land net, sinds 1886, over een nieuw Wetboek van Strafrecht beschikte met daarin een aantal duidelijke bepalingen betreffende minderjarigen. Het is verbazingwekkend dat in tegenstelling tot de moeizame acceptatie van de leerplicht het veel ingrijpender wetsvoorstel voor een nieuwe strafrechtelijke aanpak van delinquente jeugd amper een jaar later zowel in de Tweede als in de Eerste Kamer moeiteloos en zelfs zonder hoofdelijke stemming werd aangenomen.

Een apart jeugdstrafrecht maakte onderdeel uit van een veelomvattend pakket wetgeving, dat bekend is geworden als de kindervetten. Allereerst was dat de burgerlijke kindervet. Die veranderde de vaderlijke macht in de *gezamenlijke* macht van beide ouders over het kind en verschafte de Staat voor het eerst in de geschiedenis het recht in te grijpen in de opvoeding door de ouders. De burgerlijke kindervet gaf de rechter de bevoegdheid ouders uit de ouderlijke macht te ontheffen

of te ontzetten, als het kind zodanig opgroeide dat het 'met zedelijke of lichamelijke ondergang' werd bedreigd. Dit was voor ons land een revolutionair besluit, zeker als men het ziet in de historische context van de verzuilde verhoudingen en met name de schoolstrijd. De schoolstrijd draaide immers om de zeggenschap van de ouders over het onderwijs en de opvoeding van hun kind. De inzet van de burgerlijke kinderwet was juist de zeggenschap over hun opvoeding van wettelijke grenzen te voorzien. Opvallend genoeg was er dus in 1901, midden in de verzuiling, in de politiek van links tot rechts consensus dat de overheid moest kunnen ingrijpen in opvoedingssituaties die als onacceptabel werden beschouwd.

Ook de strafrechtelijke kinderwet moet in het licht van deze toentertijd brede consensus worden gezien. Door de hele geschiedenis zien we dat het gebruikelijk was kinderen niet of minder zwaar te straffen dan volwassenen. Kinderlijkheid impliceerde van oudsher dat kinderen die over de schreef gingen niet volledig verantwoordelijk konden worden gehouden voor hun wangedrag. Vaak konden kinderen onder een bepaalde leeftijd niet strafrechtelijk worden vervolgd. Dat gold bijvoorbeeld voor kinderen onder de 10 jaar in het Wetboek van Strafrecht van 1886. Bij een veroordeling paste de rechter de gewone straffen toe, meestal met een vaste vermindering van het maximum. Zo waren de maxima van de straffen voor kinderen in het Wetboek van Strafrecht van 1886 met een derde verminderd. Maar in 1901 ging het om iets heel anders, namelijk om de introductie van een apart jeugdstrafrecht, met eigen lichtere sancties van berisping tot maximumdetentie van een halfjaar, opgenomen in het Wetboek van Strafrecht, en met eigen procedures, zoals de besloten zitting en de verplichte aanwezigheid van de minderjarige verdachte, opgenomen in het Wetboek van Strafvordering.

Het 'gedegenererde' kind

Doorgaans wordt de introductie van een apart jeugdstrafrecht in verband gebracht met de Juvenile Court Act, die in 1899 was aangenomen in Illinois. Het Amerikaanse voorbeeld heeft zeker extra inspiratie geleverd voor de totstandkoming van de strafrechtelijke kinderwet, getuige alleen al de belangstelling die hiervoor in ons land bestond, en de studiereizen die naar de Verenigde Staten werden gemaakt. Maar belangrijker was een initiatief dat tien jaar eerder veel dichterbij huis

werd genomen. Dat was de oprichting van de *Internationale Kriminologische Vereinigung* (IKV) in 1889 door de Duitse jurist Von Liszt, zijn Belgische collega Prins en hun Nederlandse collega Van Hamel. Zij vertegenwoordigden de Moderne Richting in het strafrecht, die actieve staatsinterventie in de maatschappelijke verhoudingen verlangde en het strafrecht als een belangrijk sturingsinstrument beschouwde. De Klassieke Richting, die heel lang onze wetgeving en rechtspraak had bepaald, ging uit van een terughoudende overheid, geheel passend in het beeld van de nachtwakersstaat. Voor haar stonden rechtszekerheid voor het individu en proportionele vergelding van misdadig gedrag voorop. De Moderne Richting vertolkte echter bij uitstek het nieuwe geloof in de maakbaarheid van individu en maatschappij. Zij stelde tegenover het primaat van de rechtszekerheid het belang van maatschappelijke beveiliging. Zij benadrukte dat de reactie op misdadig gedrag niet zozeer zou moeten vergelden wat was misdaan, maar eerst en vooral toekomstig crimineel gedrag zou moeten voorkomen.

De Moderne Richting had veel vertrouwen in de nieuwe wetenschappelijke inzichten omtrent mens en samenleving. Men vatte delinquentie op als een symptoom van gebrekkig sociaal functioneren, veroorzaakt door biologische en/of maatschappelijke factoren, overwegend volgens de op dat moment in ons land populaire degeneratietheorie van Lombroso (Draaisma 1995; Weijers 1996). Men had de overtuiging dat misdadig gedrag in hoge mate werd bepaald buiten de wil van het individu. Het klassieke beginsel van de persoonlijke verantwoordelijkheid en het daarmee verbonden principe van de schuld achtte men irrelevant voor een juist begrip en vooral voor een adequate aanpak van criminaliteit. De Moderne Richting zag het delinquente kind als een product van erfelijkheid en milieu, samengebald in de begrippen 'degeneratie' en 'verwaarlozing'. De klassieke beginselen van vergelding, proportionaliteit en schuld werden daarbij vooral als hinderlijk en onhandig beschouwd.

Toch moet de strafrechtelijke kinderwet niet alleen tegen deze ideologische achtergrond worden gezien. Dan zouden we ook de samenhang met de civiele kinderwet uit het oog verliezen. Het streven om kinderen die in bijzonder ongunstige omstandigheden opgroeiden bij hun ouders weg te halen en hen te heropvoeden wortelde minstens zo sterk in de praktische ontwikkeling die in de voorafgaande decennia had plaatsgevonden. Dit wordt wel aangeduid als het ontstaan van een 'wereld van de heropvoeding' (Dekker 1985). Daarmee wordt bedoeld

op het feit dat er in de loop van de negentiende eeuw talloze instellingen waren verrezen voor kinderen met wie de ouders zich geen raad wisten, maar ook aparte gevangenissen voor jeugdige delinquenten, gestichten voor verwaarloosde kinderen en tehuisen voor zwervende kinderen, kleine bedelaars en daklozen (Groenveld e.a. 1997). De eerste jeugdgevangenis voor jongens werd geopend in 1833 in Rotterdam op initiatief van het tien jaar eerder opgerichte Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen. Alleen al voor criminele kinderen werden in de loop van de negentiende eeuw in ons land tien gestichten gebouwd, terwijl de capaciteit toenam van zo'n 100 plaatsen halverwege de eeuw naar ruim 850 plaatsen rond de eeuwwisseling (Leonards 1995). Naar het voorbeeld van *das Raue Haus* in Hamburg (1833) en *Mettray* in Tours (1840) werd de inrichting als verlicht alternatief voor een tekortschietende opvoeding in gezin en gemeenschap beschouwd én als humaan alternatief voor de harde aanpak van (volwassen) misdadigers. Hier, in de praktijk van het inrichtingswerk in de negentiende eeuw, vinden we de vroegste en krachtigste bron van het streven om kinderen die problemen veroorzaakten of in de problemen zaten, weg te halen uit het gezin en over te brengen naar een inrichting voor hun heropvoeding.

Eenmaal binnen in een heropvoedingsinstelling hield men de jongeren meestal tot hun meerderjarigheid vast. Typerend voor de koers 'weg van het ziekmakende gezin' was onder meer het feit dat in de jeugdgevangenis het gebruikelijke stelsel van 'afslag' – vermindering van straftijd op basis van goed gedrag – ontbrak, ook na 1901. Men zag welbewust af van dit pedagogisch element, omdat men deze kinderen zo lang mogelijk wilde weghouden uit het ouderlijk milieu. De breed gedeelde gedachte was dat de rechter het kind dat over de schreef ging, weg moest kunnen laten halen bij de ouders, zelfs al betrof het nog maar een peuter, en het elders opnieuw laten opvoeden. Ingrijpen in het gezin in het belang van het kind, dat was zoals gezegd de gezamenlijke kern van beide kindwetten. Die consensus gold overigens niet alleen voor ons land (Dekker 1985; Noordman 1994; Leonards 1995; Weijers 1998, 1999). We zien een vergelijkbare ontwikkeling rond de eeuwwisseling in talloze landen (Christiaens 1999; Sutton 1988; Oberwittler 1996).

Het is nu nauwelijks meer voorstelbaar hoe het een eeuw geleden toeling in de Nederlandse jeugdinrichtingen. De jongens werden kaalgeschoren, de meisjes droegen opvallende gestichtshoofddeksels, alle

kinderen droegen gestichtsuniformen. De gebouwen leken (ouderwetse) kazernes met enorme slaapzalen en grote dag- en eetverblijven. Alles draaide om handhaving van tucht en orde. De dagelijkse zorg en begeleiding waren toevertrouwd aan bewakers en werkmeesters, overwegend ex-militairen en ex-bewakers uit het gevangeniswezen (Delicat 2001). Herman Franke heeft laten zien dat de eenzame opsluiting in de penitentiaire geschiedenis van Nederland een opvallend langdurig fenomeen is (Franke 1990). Dat gold in iets mildere vorm ook voor kinderen in detentie. Er bestond al langer een praktijk van opsluiting in eenzaamheid voor kinderen. De invoering van de nieuwe wet in 1901 betekende allermindst een breuk, maar juist een bevestiging van deze praktijk, als onderdeel van het regime en als disciplinaire straf. Nieuwkomers werden de eerste maand, ongeacht hun leeftijd, in volstrekte afzondering gezet (Weijers & Liefwaard 2007).

Het kind dat liefde tekort is gekomen

Het was met name tegen deze praktijken dat rond 1930 een tegenbeweging begon te ontstaan. Daarbij werd een sleutelrol gespeeld door een kring die zichzelf beschouwde als 'gideonsbende' binnen de Nederlandse kinderbescherming (Weijers 2003, 2006a). Het observatiehuis van de Amsterdamse Vereniging voor Onbehuisden vormde hun trefpunt. Voordat een beslissing over een mogelijk verblijf in een inrichting kon worden genomen, diende eerst een rapport over het kind te worden gemaakt, waarbij het kind enige tijd werd geobserveerd in een zogeheten 'observatiehuis'. De observatie, bij koninklijk besluit in juni 1905 ingesteld, introduceerde de nieuwe professionals, sociale wetenschappers en artsen op dit terrein. Voor hen gold al gauw het Juvenile Psychopathic Institute, dat William Healy in 1909 in Chicago oprichtte, als het grote voorbeeld.

Het was vooral vanuit deze hoek, vanuit de professionalisering van de observatie, dat een nieuwe visie op het criminele kind op gang kwam. Sinds de jaren dertig begon de wereld van de kinderbescherming geleidelijk aan vertrouwd te raken met een psychologiserende visie op de jongere die met politie en justitie in aanraking was gekomen. Die verandering laat zich goed illustreren in het werk van enkele woordvoerders van deze benadering, zoals de bekende kinderrechtster Overwater en de Leidse hoogleraar strafrecht Van Bemmelen. In de opvatting van Van Bemmelen was het kind 'niet in de eerste plaats zelf

schuldig'. Het was primair 'het gebrek aan liefde van de ouders en de omgeving, welke hem tot zijn agressieve daden bracht' (Van Bemmel 1958, p. 254). De psychologiserende blik op het criminele kind leidde stap voor stap ook tot een andere perceptie van de relatie tussen ouders en kind. In de aanvankelijke 'quarantaine'-benadering stond voorop dat het kind diende te worden weggehaald uit zijn verderfelijke omgeving. Dat grondidee werd na de Tweede Wereldoorlog in toenemende mate gerelativeerd. Kinderrechtspraak die ouders en kinderen niet als één geheel zag, zei Overwater, werkte 'zedelijk en maatschappelijk destructief' en deed op den duur meer kwaad dan goed (Overwater 1948, p. 8 e.v.; vgl. Overwater 1955, p. 8). Dit betekende een principiële breuk met de geest van 1901.

In de penitentiaire praktijk kwam na de Tweede Wereldoorlog stap voor stap een einde aan de harde, militaristische aanpak. Voor de oorlog was in meerdere beschouwingen al uitdrukkelijk gewezen op de specifieke problemen van pubers en de opgaven die hun problematiek stelde aan hun vrijheidsbeneming (Klootsema 1919; Mulock Houwer 1939). Ook hier zien we net als in de observatie betekenis van de opkomende wetenschap van de pedagogiek, de ontwikkelingspsychologie en de kinder- en jeugdpsychiatrie. Sommigen wezen toen al op het fundamentele probleem dat de jongere, op een leeftijd waarop hij in de normale situatie een grotere zelfstandigheid en verantwoordelijkheid begon te verwerven, in de gestichtsofvoeding juist precies omgekeerd in vrijwel alle opzichten in zijn zelfstandigheid en verantwoordelijkheid werd beknut. In deze lijn werden rond 1950 het kaalscheren, de verplichte hoofddeksels en de uniformen afgeschaft. Er kwam een zwaar accent op het groepsproces en op de ruimte waarin de pupil verbleef, de 'vertrouwdheid' van het groepsvertrek, waarin het kind moest kunnen ervaren 'dat het geheel zichzelf mag zijn' (Delicat 2001, p. 192). Het verblijf in het gesticht moest zo veel mogelijk lijken op het verblijf in een gewoon gezin. De groepsvertrekken moesten een huise-lijk karakter krijgen. Er moest ruimte komen voor eigen inbreng en persoonlijke invulling van de cel. In de jaren zeventig werd de term 'gesticht', mede op verzoek van de ouders, geschrapt. Het cachot raakte langzamerhand taboe. De voorkeur werd gegeven aan isoleerkamers, met een iets vriendelijker karakter. Toch verdween het cachot niet geheel uit beeld. De moeilijkste jongens werden namelijk voor maximaal drie maanden naar een centrale strafafdeling in De Kruisberg gestuurd, die hoofdzakelijk bestond uit chambrettes en cachot-

ten. Bij dit alles moet worden bedacht dat zoiets als een rechtspositie of zelfs maar een minimale klachtregeling ontbrak.

De leidende gedachte in de eerste halve eeuw van ons jeugdstrafrecht was die van de verwaarlozing: kinderen gingen over de schreef als gevolg van materiële en morele tekorten in de opvoeding; daarom was langdurige verwijdering uit de gezinsomgeving de aangewezen aanpak. Vanaf de jaren dertig verschoof het accent naar emotionele verwaarlozing.

De laatste decennia van de 20e en het begin van de 21e eeuw

In West-Europa deed zich in de jaren vijftig en zestig een golf van nieuwe jeugdstrafwetgeving voor (de Bondsrepubliek in 1953, Oostenrijk en Nederland in 1961, België in 1965 en Frankrijk in 1970), waarin de toenemende betrokkenheid van nieuwe forensische professionals, maatschappelijk werkers, psychiaters, psychologen en pedagogen tot uitdrukking kwam. De opvoedingsgedachte kreeg daarbij meer inhoud, maar het primaat van beschermen en voorkomen bleef onaangetast. Klassieke strafrechtelijke principes als schuld, proportionaliteit en vergelding bleven binnen het jeugdstrafrecht marginale en onuitgewerkte noties. Pas tamelijk recent kregen deze beginselen een plek binnen het jeugdstrafrecht, allereerst via de weg van erkenning van rechten voor minderjarigen, vervolgens via de weg van erkenning van (enige) eigen verantwoordelijkheid voor het eigen gedrag bij de minderjarige.

De delinquente minderjarige als rechtssubject

In de loop van de jaren zestig kwam er een heroriëntatie op gang, die begon met de inwerkingtreding van de nieuwe Beginselenwet voor de kinderbescherming in 1965. Deze wet bracht een nieuw regelgevend kader voor de tenuitvoerlegging van de jeugdsancties uit het Wetboek van Strafrecht (Sr). Er werd een eerste, voorzichtig begin gemaakt met de regeling van de rechtspositie van jeugdigen in rijksinrichtingen (opvallend genoeg nog niet voor de particuliere instellingen). In het kielzog hiervan kwam een herbezinning op de juridische grondslag van het jeugdstrafrecht op gang, mede gestimuleerd door een aantal uitspraken van het Amerikaanse Hoogerechtshof, die overal ter

wereld de kinderbeschermers aan het denken zetten. De eerste was de zaak Kent in 1966, waarbij de hoogste Amerikaanse rechter stelde dat ook in het jeugdstrafrecht aan de vereisten van *due process*, *fairness* en *full investigation* voldaan diende te worden.¹ Een jaar later volgde de nog geruchtmakender zaak Gault.² Die maakte niet alleen duidelijk tot welke aantasting van fundamentele rechtsbeginselen het (Amerikaanse) jeugdstrafrecht aanleiding gaf, er werd ook concreet een aantal rechtsbeschermende eisen geformuleerd voor het jeugdstrafrecht, zoals het recht op kennisneming van alle beschuldigingen, het recht om zelf getuigen te horen en te ondervragen en het recht niet mee te hoeven werken aan de eigen veroordeling.

Ondanks fundamentele verschillen tussen het Amerikaanse en het Nederlandse jeugdstrafrecht ondervond deze kritiek in ons land in de daaropvolgende jaren van diverse kanten weerklank in aansluiting op de herbezinning op het regelgevend kader dat met de Beginselenwet voor de kinderbescherming sinds 1965 op gang was gekomen. Zo werd in 1982 de mogelijkheid tot oplegging van afzondering als disciplinaire straf in rijksinrichtingen voor kinderbescherming volledig opgeheven. Sindsdien konden afzonderingen (bij wijze van pedagogische maatregel) slechts worden geëffectueerd in de kamer van de betreffende jongere of in een daartoe bestemde kamer buiten de groep. In hetzelfde jaar werd ook eindelijk een volledige beklagregeling ingevoerd. Elke rijksjeugdinstelling moest nu een commissie van toezicht hebben, waarbij de jeugdige beklag kon instellen. Met de ratificatie van het Kinderrechtenverdrag van de VN midden jaren negentig heeft deze ontwikkeling alleen maar meer kracht en erkenning gekregen.

De mondige delinquente jongere

Naar aanleiding van de verlaging van de leeftijd van meerderjarigheid van 21 naar 18 stelde de regering in 1979 een commissie in die een advies moest uitbrengen over de nieuwe koers van het jeugdstrafrecht. Tamelijk radicaal en eenzijdig voortbordurend op deze juridiserings-trend concludeerde deze commissie dat meer conformiteit van het jeugdstrafrecht met het commune strafrecht wenselijk was. Jeugdstrafrecht zou moeten worden beheerst door dezelfde algemene rechtsregels en met dezelfde rechtswaarborgen worden omgeven als

1 Kent v. United States, 383 U.S. 541 (1966).

2 In re Gault, 387 U.S. 1 (1967).

het strafrecht voor volwassenen.³ De commissie meende dat jeugdigen zich op vroegere leeftijd 'zelfstandiger en mondiger zouden opstellen' dan twintig jaar tevoren. De jeugd was in haar ogen veel minder 'kinderlijk' dan in het verleden. In dat licht dienden met name kenmerkende aparte procedures van het jeugdstrafrecht, zoals de besloten zitting en de verplichte aanwezigheid van de minderjarige verdachte, te verdwijnen en de sancties te worden aangepast en verzwaard.

Deze verharding in ideeën ging gelijk op met een verharding in de praktijk, die in de jaren tachtig op gang kwam en resulteerde in meer straffen. Toch deed een vernieuwd jeugdstrafrecht pas anderhalf decennium later zijn intrede. Er werd nu expliciet meer punitiviteit beoogd dan voorheen en die kwam met name tot uitdrukking in de verzwaaring van de strafmaxima (maximaal twee jaar voor 16- en 17-jarigen) en in de versoepeling van mogelijke toepassing van het commune strafrecht voor dezelfde leeftijdscategorie (Weijers 2006b). De invoering van de mogelijkheid van toepassing van Stop, een 'pedagogische handreiking' aan kinderen onder de 12 jaar en hun ouders, paste ook in deze trend. De nieuwe gedachte was dat ook bij deze jonge kinderen een punitieve reactie niet achterwege mocht blijven, waar voorheen in dergelijke gevallen de reactie aan de ouders werd overgelaten en in problematische opvoedingssituaties een civiele reactie volstond. De 'alternatieve' sanctiemogelijkheden werden gestaag uitgebreid en in 2001 zelfs verheven tot hoofdstraf, zonder dat deze ontwikkeling overigens leidde tot een afname van de vrijheidsbeneming. Integendeel, er heeft sindsdien een uitbreiding van sanctiëring over de hele linie plaatsgevonden; er is over de hele breedte meer en eerder gestraft (Van der Laan 2005).

Sinds de jaren zestig is de gedachte van het verwaarloosde kind naar de achtergrond verdwenen en is het accent meer komen te liggen op rechten van minderjarigen en op hun eigen verantwoordelijkheid. Critici spraken wel van 'mondigheid' als nieuw geloofsartikel, omdat er helemaal geen onderzoek of feitenmateriaal ten grondslag lag aan deze koerswijziging (Van der Goes van Naters 1989).

3 Rapport van de commissie-Anneveldt, 1982.

De kinderlijke, jongvolwassen delinquent

Recent hebben zich echter twee nieuwe interessante ontwikkelingen voorgedaan, een op penologisch gebied en een op het gebied van wetgeving. Wat de eerste ontwikkeling betreft kan worden geconstateerd dat de laatste jaren steeds minder jongeren worden gedetineerd. Er is een duidelijke trend om minderjarige daders gesloten te plaatsen, zodat er aan hun behandeling en pedagogische bijsturing kan worden gewerkt. Blijkt hier al enige doorwerking vanuit de menswetenschappen in de praktijk, met de invoering van het 'adolescentenstrafrecht' is daar zeer recent een vergelijkbare ontwikkeling in de wetgeving bij gekomen.

Bestond voorheen al de mogelijkheid om 18- tot 21-jarigen via toepassing van artikel 77c Sr te berechten volgens het jeugdstrafrecht, vanaf 1 april 2014 is deze mogelijkheid verder verruimd tot de 18- tot 23-jarige verdachten. Onderzoek heeft laten zien dat vele jongvolwassen daders eigenlijk nog niet als volledig verantwoordelijke volwassenen kunnen worden beschouwd. Zij lijken in hun gedrag eerder op adolescenten en zouden dan ook als zodanig moeten worden berecht. Deze benadering steunt behalve op klinische ervaringen ook op bevindingen uit het hersenonderzoek. Op cruciale ontwikkelingsaspecten met betrekking tot criminaliteit, zoals impulsbeheersing en empathisch vermogen, blijken niet alleen jeugdige, maar ook jongvolwassen verdachten vaak nog verre van volgroeid. Steunend op deze inzichten is de laatste jaren in Nederland gepleit voor verdere flexibilisering van de strafrechtelijke ondergrens van het commune strafrecht en voor een strafrechtelijke reactie die recht doet aan de ontwikkelingsleeftijd (Weijers & Grisso 2009; Doreleijers & Fokkens 2010). Het adolescentenstrafrecht komt tegemoet aan dit pleidooi, zeker als wordt gekeken naar het *Wegingskader* dat voor de toepassing ervan is ontwikkeld (Weijers & Dronkers 2014; Van Montfoort 2014).

Het valt nog te bezien wat er in de praktijk terecht gaat komen van dit stukje wetgeving. In Duitsland hanteert men al jaren met succes een dergelijk systeem voor *Heranwachsenden*, vanuit de grondgedachte 'jeugdstrafrecht, tenzij'. In Nederland is de invoering van het adolescentenstrafrecht door staatssecretaris Teeven echter uitdrukkelijk gelanceerd vanuit de omgekeerde gedachte: 'geen jeugdstraf, tenzij'. Dit betekent dat de hele strafrechtsketen zich van meet af aan buitengewoon moet inspannen om een jongvolwassene volgens het jeugd-

strafrecht berecht te krijgen. Alleen al gezien de bezuinigingen die de hele keten te wachten staan, valt dan ook niet te verwachten dat het adolescentenstrafrecht op korte termijn tot grote veranderingen zal leiden.

Beide ontwikkelingen laten echter zien dat het beeld van de kinderlijke minderjarige, die vooral moet worden bijgestuurd en behandeld, allesbehalve is verdwenen uit ons jeugdstrafrecht. Sterker nog, het beeld van de kinderlijke dader is zelfs uitgebreid naar de jongvolwassene. Net als met de vernieuwingstendens die vanaf de jaren dertig van de vorige eeuw zichtbaar begon te worden en na de Tweede Wereldoorlog sterk doorzette in de benadering van jeugdigen die met het strafrecht in aanraking kwamen, lijkt hierbij opnieuw sprake van een zekere doorwerking van wetenschappelijke kennis en inzicht op dit gebied. Haaks op het beeld van de mondige en verantwoordelijke jeugdige crimineel dat vanaf midden jaren negentig van de vorige eeuw dominant werd, lijkt het beeld terug te keren van kinderlijkheid en van ontwikkeling van verantwoordelijkheid. Daarmee keren we terug naar de klassieke beginselen van elk jeugdstrafrecht als uitgangspunt voor sancties en procedures die zo goed mogelijk recht doen aan deze inzichten. In dit licht lijkt het onwaarschijnlijk dat extreme opvattingen omtrent minderjarige verdachten à la Eerdmans binnenkort algemene erkenning zullen krijgen.

Literatuur

Van Bemmelen 1958

J.M. van Bemmelen, 'Nieuw kinderstrafrecht', *Tijdschrift voor Strafrecht* (67) 1958, p. 249-285.

Christiaens 1999

J. Christiaens, *De geboorte van de jeugddelinquent. België, 1830-1930*, Brussel: VUBPress 1999.

Dekker 1985

J.J.H. Dekker, *Straffen, redden en opvoeden. Het ontstaan en de ontwikkeling van de residentiële heropvoeding in West-Europa, 1814-1914, met bijzondere aandacht voor 'Nederlandsch Mettray'*, Assen/Maastricht: Van Gorcum 1985.

Delicat 2001

J.W. Delicat, *Van ijzere vuist naar zachte hand? Idee en praktijk in de rijksopvoedingsgestichten 1901-1961* (diss. Nijmegen), Enschede: Ipskamp 2001.

Doreleijers & Fokkens 2010

T.A.H. Doreleijers & J.W. Fokkens, *Minderjarigen en jongvolwassenen. Pleidooi voor een evidence-based strafrecht*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2010.

Draaisma 1995

D. Draaisma, 'De Hollandse schedelmeters. Lombroso in Nederland', *Feit & Fictie* (2) 1995, afl. 2, p. 50-73.

Franke 1990

H. Franke, *Twee eeuwen gevangen*, Utrecht: Aula 1990.

Van der Goes van Naters 1989

J.J. van der Goes van Naters, 'Bijdrage aan Studiedag 28 september', *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht* 1989, afl. 10/11, p. 244-246.

Groenveld e.a. 1997

S. Groenveld, J.J.H. Dekker & T.R.M. Willemse, *Wezen en boefjes. Zes eeuwen zorg in wees- en kinderhuizen*, Hilversum: Verloren 1997.

Klootsema 1919

J. Klootsema, 'Puberteit en dwangopvoeding', in: *Verslag van de tentoonstelling 'Opvoeding van de jeugd boven de leerplichtige leeftijd'*, Den Haag 1919, p. 472-495.

Van der Laan 2005

P.H. van der Laan, 'Jeugd, criminaliteit, politie en justitie', *Delikt & Delinkwent* (70) 2005, p. 986-1013.

Leonards 1995

C. Leonards, *De ontdekking van het onschuldige criminele kind. Bestrafing en opvoeding van criminele kinderen in jeugdgevangenis en opvoedingsgesticht, 1833-1886*, Hilversum: Verloren 1995.

Van Montfoort 2014

Van Montfoort, *Instructies en toelichting bij Wegingskader Adolescentenstrafrecht 18- tot 23-jarigen*, Ministerie van Veiligheid en Justitie 2014.

Mulock Houwer 1939

D.Q.R. Mulock Houwer, *Gestichtspaedagogische hoofdstukken*, Eibergen: Heinen 1939.

Noordman 1994

J. Noordman, 'Rijksopvoedingsgestichten voor jongens 1886-1901', *Comenius* (14) 1994, afl. 4, p. 352-367.

Oberwittler 1996

D. Oberwittler, 'From punishment to education? Changing penal responses to juvenile delinquency in late nineteenth and early twentieth centuries – England and Germany compared', *Comenius* (16) 1996, afl. 1, p. 7-25.

Overwater 1948

J. Overwater, *Kinderrechtspraak en kinderbescherming*. Alphen aan den Rijn: Samsom 1948.

Overwater 1955

J. Overwater, 'Een halve eeuw kinderwetten', in: P.G. Prins e.a. (red.), *Vijftig jaar kinderwetten*, Alphen aan den Rijn: Samsom 1955, p. 7-11.

Sutton 1988

J.R. Sutton, *Stubborn children. Controlling delinquency in the United States 1640-1981*. Berkeley: University of California Press 1988.

Weijers 1996

I. Weijers, 'De misdadiger', in: J. Jansz & P. van Drunen (red.), *Met zachte hand. Opkomst en verbreiding van het psychologisch perspectief*, Utrecht: Lemma 1996, p. 187-204.

Weijers 1998

I. Weijers, 'Het pedagogisch tekort van de strafrechtelijke kinderwet', *Comenius* (18) 1998, afl. 1, p. 12-27.

Weijers 1999

I. Weijers, 'The debate on juvenile justice in the Netherlands, 1891-1901', *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* (7) 1999, afl. 1, p. 63-78.

Weijers 2003

I. Weijers, 'Mulock Houwer's "Education for responsibility"'. A chapter from the Dutch history of institutional upbringing', in: M. Gijswijt-Hofstra & H. Marland (red.), *Cultures of child health in Britain and the Netherlands in the twentieth century*, Amsterdam/New York: Rodopi 2003, p. 169-188.

Weijers 2006a

I. Weijers, 'Mulock Houwer: pionier van de residentiële jeugdzorg', in: A.P. van der Linden (red.), *100 jaar zorg om het kind*, Deventer: Kluwer 2006, p. 33-44.

Weijers 2006b

I. Weijers, *Jeugdige dader, volwassen straf?* (Pareltjes van het strafrecht, deel 3), Deventer: Kluwer 2006.

Weijers & Dronkers 2014

I. Weijers & C. Dronkers, 'Jongvolwassenen en jeugdstrafrecht', in: I. Weijers (red.), *Jeugdstrafrecht in internationaal perspectief*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2014, p. 179-186.

Weijers & Grisso 2009

I. Weijers & T. Grisso, 'Criminal responsibility of adolescents: Youth as junior citizenship', in: J. Junger-Tas & F. Dünkel (red.), *Reforming juvenile justice*, Dordrecht: Springer 2009, p. 45-67.

Weijers & Liefwaard 2007

I. Weijers & T. Liefwaard, 'Youngsters', in: M. Boone & M. Moerings (red.), *Dutch prisons*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2007, p. 127-166.